

Efter nogle Timers Ophold fortsattes Mødet i »Menighedshjemmet«s Sal, hvor Pastor G. Jørgensen fra Stadil holdt et Foredrag, der her meddeles efter Talerens Manuskript:

**Dronning Elisabeth, Kong Christiern den Andens Hustru, især hendes Forhold til Reformationen.**

I Løbet af denne Sommer indtræffer en Mærkedag, som fortjener at mindes. Den 18. Juli er det 400 Aar, siden en af Danmarks Dronninger blev født, nemlig Kong Christiern den Andens Hustru Isabella (Isabeau), eller som hun kaldtes hertillands, Elisabeth. Og naar jeg nu skal fremdrage hendes Minde ved dette kirkehistoriske Møde, véd jeg vel, at Dronning Elisabeth ikke var nogen stor kirkehistorisk Personlighed. Alligevel er det berettiget, at hun mindes her; thi hendes Livs Historie har ogsaa en kirkehistorisk Side, og det er den, jeg nærmest skal holde mig til. Hun levede i den største af alle kirkehistoriske Tider efter Apostlenes Dage, nemlig i Reformationens første Aar; hun kom i Berøring med flere af Reformationens Hovedmænd, deriblandt Luther selv, og hun blev selv greben af denne mægtige religiøse Bevægelse<sup>1)</sup>.

Elisabeth var altsaa født lige i Begyndelsen af det 16. Aarhundrede. I det svundne Aarhundrede, især henimod Slutningen, var meget nyt kommet frem saavel paa det materielle som paa det aandelige Livs Omraade. Man havde en Følelse af, at store Forandringer forestod, og at

---

<sup>1)</sup> Iøvrigt henvises til: G. Jørgensen, Dronning Elisabeth. Ved »Udvalget for Folkeoplysningens Fremme«. Kbh. 1901 (i Trykken).

Slægten stod i Begreb med at betræde nye Baner. Elisabeths Vugge stod i Bryssel i Nederlandene, der dengang hørte til de Lande, som gik i Spidsen for Udviklingen. I de nederlandske Storstæder, saasom Brygge og Gent, var der en blomstrende Handel og Industri, og der rørte sig et ejendommeligt Aandsliv.

Ved Fødselen hørte Elisabeth til de mægtigste Fyrsteslægter i Evropa. Hendes Forældre var Filip den Smukke og Johanna den Vanvittige; men ingen af Forældrene fik nogen Betydning ved den lille Prinsesses Opdragelse. Faderen døde allerede 1506, og Moderen blev mere og mere et Bytte for det mørkeste Tungsind. At hun var sindssyg, er i nyere Tid bleven bestridt; men i ethvert Fald fik hun intet at gøre med sine Børns Opdragelse. Der var ialt 6 Søkende, og de har alle faaet et Navn i Historien. De to Sønner blev Kejsere, nemlig Karl den Femte og Ferdinand den Første, og alle fire Døtre blev Dronninger.

Elisabeths Bedstefader paa fædrene Side var den tyske Kejser, Maksimilian af Østrig, der var gift med Maria af Burgund. Igennem denne sidste stammede Elisabeth fra de burgundiske Hertuger, en glimrende Fyrsteslægt, der havde drømt om at danne et stort, evropæisk Rige mellem Tyskland og Frankrig, som skulde bestaa af Nederlandene, Elsas, Lothringen, Burgund og Svejts. Om den sidste af de burgundiske Hertuger, Elisabeths Oldefader Karl den Dristige, fortalte Rygtet, at han havde sagt, at der kun skulde være tre Herrer i Verden: Gud i Himlen, Lucifer i Helvede og han selv paa Jorden. Men paa alle disse stolte, burgundiske Drømme blev der gjort en brat Ende, da Hertug Karl blev overvunden og faldt i Slaget ved Nancy 1477. Kun Nederlandene og Frigrevskabet Burgund (Franche Comté) bevaredes for Karls Datter, Maria af Burgund, og forenedes med de habsburg-østrigske Lande ved Marias Giftermaal med Maksimilian. Elisabeth kaldes derfor ofte Prinsesse af Østrig og Burgund. — Hendes

Bedsteforældre paa mødrene Side var Ferdinand den Katolske og Isabella af Spanien. Dette Fyrstepar havde drevet Maurerne ud af Spanien, havde støttet de store Opdagelsesrejser og lagt Grunden til Spaniens Stormagtsstilling.

Kejser Maksimilian blev Elisabeths Formynder; men hendes og de ældre Søskendes Opdragelse lededes af Kejserens Datter, Elisabeths Faster Margrethe af Savoyen, en dygtig Kvinde, hos hvem en høj Dannelse var forenet med et strengt kirkeligt Sindelag. Margrethe havde arvet den burgundiske Slægts Begavelse, men tillige dens Hovmod. Da der engang var Tale om, at hendes Broderdatter, Prinsesse Elisabeth, skulde forloves med en Hertug af Geldern, erklærede Margrethe, at Partiet var upassende, thi hendes Broderdøtre skulde kun have Konger til Mænd. Elisabeth tilbragte sine Barndomsaar hos Margrethe i Mecheln, en By, der omtales som overvættes rig paa Kirker, Klostre og kirkelige Stiftelser. Nylig var den prægtige, gothiske St. Romualdskirke bleven fuldført; den var opkaldt efter Byens Skytshelgen, St. Romuald.

Aandslivet i Nederlandene udfoldede sig i forskellige Retninger. »Brødrene af Fælleslivet« havde fremkaldt en Vækkelse, den saakaldte »nye Fromhed«. Deres Skoler var spredte rundt om i Nederlandene og Tyskland, og Brødrene stræbte saavel i deres Prædiken som i deres Undervisning at bringe Folkesproget til dets Ret. De og deres Tilhængere var Datidens Højskolefolk. Brødrenes Modstandere og Medbejlere var Tiggermunkene, Dominikanerne, Franciskanerne og Avgustinerne, der ligeledes ved deres kraftige Vækkelsesprædiken søgte at paavirke Folkets brede Lag. Begge disse Retninger har hver paa sin Vis øvet en Johannes den Døbers Gerning forud for Reformationen. Noget mere aristokratisk var en tredje Retning, Humanismen, der netop i Nederlandene paa den Tid, der her er Tale om, havde en af sine ejendommeligste Repræsentanter, nemlig Erasmus af Rotterdam. Huma-

nisterne dannede en sluttet Kreds; de støttede hverandre og roste hverandre, tit ud over alle Grænser. De havde store Fortjenester paa Opdragelsesvæsenets Omraade og de drømte om at reformere Kirken ad Oplysningens og Dannelsens Vej. Erasmus kom tidlig i Forbindelse med Hoffet, og han har sikkert haft Indflydelse paa Valget af Lærere for Fyrstebørnene. Blandt Lærerne træffe vi i det mindste én meget udpræget Humanist, nemlig Luis Vivés. Til Brug ved Prins Karls Opdragelse skrev Erasmus Bogen: »Den kristelige Fyrstes Undervisning«, der senere blev oversat paa Dansk af Erasmus's Discipel Povl Helgesen.

Den mærkeligste af Lærerne var dog Mester Hadrian fra Utrecht. Han havde faaet sin første Undervisning hos »Brødrene af Fælleslivet«, blev senere Professor i Löwen og tillod sig som saadan dristige Ytringer mod det dybtsunkne Pavedømme. Senere blev han dog mere og mere paveligsindet og endte tilsidst selv som Pave. Hadrian var stemt for en Slags Fjerdedels-Reformation, der naturligvis ikke lod sig gennemføre.

De aandelige Rørelser har sikkert afspejlet sig ved Hoffet, hvor Margrethe af Savoyen var Sjælen. Det nederlandske Hof kaldtes ofte det burgundiske; det havde nemlig taget de store Traditioner fra det gamle burgundiske Hof i Arv og det var uden Tvivl det mest dannede af alle Evropas Hoffer. Her færdedes Elisabeth med sine Søkende i sin Barndom, og Omgivelserne har ikke undladt at sætte et Aandsdannelsens Mærke paa hende. Forresten er det meget lidt, hvad man véd om hendes Barndom.

I Aaret 1514 blev Prinsesse Elisabeth, der nu var 13 Aar gammel, forlovet med og viet til Kong Christiern den Anden af Danmark, der var 20 Aar ældre. Vielsen fandt Sted i Bryssel. De blev forlovede og viede uden at have set hinanden. Kong Christiern sendte som sin Stedfortræder den mægtige, jyske Adelsmand, Mogens Gjõe<sup>1)</sup>.

<sup>1)</sup> Fra Vielsen, som efter Datidens Skik fandt Sted »foran Kirkedøren«, findes paa Rosenborg et Minde, nemlig den Brudering,

Først næste Aar kom Bruden efter mange Vanskeligheder til Kjøbenhavn. Ved Hvidøre, en Mils Vej nord for Kjøbenhavn, steg hun i Land og blev modtaget af Kongen og det danske Hof. Her saas Kongen og hans Hustru for første Gang.

I de 8 Aar 1515—23 opholdt Elisabeth sig som Dronning i Danmark. Det var ikke lystelige Kaar, hun var gaaet ind til. Kongens Forhold til Dyveke er jo vel kendt. At Dronningen under saadanne Forhold følte sig højst ulykkelig, forstaar sig af sig selv, og det fremgaar af en Brevveksling, hun i de første Aar førte med Søsteren Eleonora, af hvilken Brevveksling der er opbevaret Uddrag.

Kong Christiern var ligesom sin Hustru bleven opdraget i streng kirkelig Aand. Hans Fader, Kong Hans, stod stedse i et godt Forhold til Pavestolen, og Moderen, den sachsiske Prinsesse Christine var greben af den Vækkelse, som udgik fra Franciskanermunkene. Kong Christiern og Dronning Elisabeth iagttog derfor ogsaa i de første Aar nøje den katolske Religions Forskrifter, og det første Afladsbrev, Arcembold udstedte, var til bedste for Kongefamilien. Saa begyndte Reformationen i Wittenberg i Efteraaret 1517. Kongen fulgte dens Udvikling med Opmærksomhed, vel nærmest fordi han mente, at han kunde faa Brug for den i Kampen mod Biskopperne. Han indkaldte Martin Reinhardt og Andreas Bodenstein Carlstadt; men disse Mænd udrettede som bekendt intet. I Sommeren 1521 gjorde Kongen en Rejse til Nederlandene og traf sammen med Erasmus i Brygge. Efter hvad Erasmus selv fortæller i et af sine Breve, sagde Kongen til ham, da de talte sammen om Kirkens Brøst, at der intet udrettedes ved milde Lægemidler, og at kun de Lægemidler, som rystede hele Legemet, ret virkede. En saadan Ytring vidner om Kongens Sympathi for Reforma-

---

Kongen sendte til sin Brud. Den bærer Indskriften: Ave Maria gr.  
o: Begyndelsesordene til den bekendte katolske Bøn.

tionen. Om Dronningen nu er fulgt ham i dette Stykke, er ikke let at afgjøre, men det er sandsynligt. Der var efterhaanden indtraadt et godt Forhold mellem Ægtefællerne, og Kongen øvede ved sin overlegne Personlighed en stor Magt over sine Omgivelser. At Dronningen allerede, mens hun var her i Danmark, blev stemt til Gunst for Evangeliet, turde ogsaa fremgaa af en Ytring i et senere Smædeskrift mod Christiern den Anden, hvori der rettes den Anklage imod ham, at han »forførte sin højbaarne Dronning til Delagtighed i det lutherske Kætteri.«

Saa kom den bekendte Katastrofe i Foraaret 1523. Kongen og Dronningen med deres Børn og en Del fremragende Danske flygtede fra Danmark og sejlede til Nederlandene, hvor de dog kun blev køligt modtagne af Regentinde Margrethe, der aldrig havde yndet Kong Christiern. Efter en kort Rejse til det engelske Hof, hvor Elisabeths Tante var Dronning (gift med Henrik den Ottende), naaede de tilbage til Mecheln d. 10. Juli 1523. Men her var der netop nogle faa Dage i Forvejen foregaaet noget, som satte alles Sind i Bevægelse. De to evangelisksindede Avgustinermunke Hendrik Voës og Johan van Essen havde den 1. Juli lidt Martyrdøden paa Baalet paa Bryssels Torv. Disse to unge Mænd havde været Munke i Avgustinerklostret i Antwerpen, og dette Kloster var Arnestedet for en mægtig luthersk Bevægelse, der bredte sig over hele Landet. Kejser Karl havde søgt at standse den og havde udnævnt den forhadte Frans van der Hulst til Kætturmester. Men paa Grund af Stædernes Modstand udrettedes der ikke stort, før Regentinden selv greb ind. Hun fordrev Munkene fra Avgustinerklostret eller lod dem sætte i Fængsel, og Klosterkirken lod hun jævne med Jorden. De to nævnte Munke blev dømt til Døden, og Dødsstraffen blev fuldbyrdet, da de ikke vilde tilbagekalde. Saadan var Situationen, da det danske Kongepar kom tilbage fra England. Gæringen i Landet var uhyre stærk, og Rygtet om de to Munkes Martyrdød bredte sig langt ud over Neder-

landenes Grænser. Bevægelsen her blev ikke mindre, da Luther i August Maaned udsendte et Flyveskrift: »Sendebrev til de Kristne i Holland, Brabant og Flandern,« ligesom han ogsaa skrev et Digt, der skildrer Begivenheden. Disse Vers er den første Frugt af Luthers Digterevne. I dette Digt (»Ein neues Lied wir heben an« o. s. v.), der snart var paa alles Læber, forekommer ogsaa disse Linjer:

Og Asken flyver vidt om Land,  
Slet intet kan den hemme.  
Selv Fangehul og Baal og Brand  
Maa Herrens Gerning fremme.

Der findes vel ingen direkte Ytringer fra Samtiden om Kong Christierns og Dronning Elisabeths Forhold under denne Sag, men der kan vel ingen Tvivl være om, at disse Begivenheder, der indtraf under deres Ophold i Nederlandene i Sommeren 1523, har gjort et stærkt Indtryk paa dem og ført dem videre frem i Forstaaelsen af Evangeliet. Det varer ikke længe, før der blandt deres danske Led-sagere træffes nogle, som har sluttet sig til Reformationen.

Sidst i August Maaned forlod Kongen Nederlandene og begav sig til Berlin, til sin Svoger Kurfyrst Joachim den Første. Nogle Dage senere rejste Dronningen, og hun opholdt sig nu i Tyskland i 9 Maaneder, først i Berlin og senere især i Sachsen. Denne Tid af Dronningens Liv kende vi ret godt fra en Brevveksling, som førtes mellem hende og Kongen, der flakkede om fra Sted til Sted. I Oktober havde Christiern ved forskellige tyske Fyrsters Hjælp faaet en stor Hær samlet, men denne opløstes, da Kongen ikke kunde skaffe Penge til Sold. Herved kom han i en bundløs Gæld og blev jaget fra Sted til Sted af de nærgaaende Kreditorer. De fleste af Kongens og Dronningens Breve fra denne Tid er bevarede til Nutiden. De fandtes i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede i den lille bajerske By Amberg, efter at man længe fra dansk Side havde søgt efter dem. De fleste af disse Breve op-

bevares nu i Kristiania, en mindre Del i Kjøbenhavn og Stokholm.

I denne Brevsamling findes en Del egenhændige Breve fra Dronningen. Disse er saa godt som alle paa Dansk, og Sproget er forholdsvis godt, hvorimod Retskrivningen er meget vilkaarlig. Den minder stadig om Elisabeths fransk-burgundiske Oprindelse. Vi lærer i disse Breve Dronning Elisabeth at kende, navnlig som den alt opofrende Hustru, der ikke vilde svigte sin Ægtefælle i Ulykkens Dage, skønt hun blev fristet dertil af sin egen Slægt og kunde opnaa Fordele for sig selv og sine Børn ved at skille sin Sag fra Kongens. Hun viste i Gerning, at det ikke var Mundsvejr, naar hun skriver, at hun ikke kunde være tilfreds, naar hun var borte fra Kongen.

Kong Christiern var tyet til sin Morbroder, Kurfyrst Frederik den Vise af Sachsen. En Tid opholdt han sig paa det kurfyrstelige Slot Schweinitz, og herhen kom efter hans Ønske Luther og Melanchton. Luther prædikede for ham, og Kongen erklærede, at han aldrig havde hørt Evangeliet forkyndt saaledes, og at han aldrig vilde glemme det. Senere opholdt han sig mest i Wittenberg og omgikkes Mænd af Luthers Kreds, saasom Spalatin, Kranach og Borgmesteren Tilo Dene, i hvis Hus han boede. Han var aabenbart greben af Evangeliet og han arbejdede paa at tilvejebringe en dansk Oversættelse af det nye Testamente. Det Hverv at oversætte det nye Testamente paa Dansk blev betroet til Hans Mikkelsen, Sekretæren Christiern Winter o. fl.

Imidlertid opholdt Dronningen sig i Berlin, men hun var ilde tilfreds med at være der. Hun var ængstelig bekymret for Kongen og plagedes stadig af Kurfyrst Joachim for de Penge, Kongen skyldte ham. Joachim var ivrig Papist og saa med Mistænksomhed paa sin Svogers Ophold i det kætterske Wittenberg. Det var derfor intet Under, at Dronningen længtes efter at komme bort. Den 7. November skriver hun til Kongen: »Og beder jeg Eders

Naade, at E. N. vil lade mig snart komme til E. N. Jeg vil fast hellere blive hos E. N. og lide, hvad jeg kan, end jeg vil være fra E. N. og have alt, hvad jeg vil have; thi jeg kan ikke blive glad, for jeg befrygter mig altid, at E. N. skal komme noget til (ud af). Og kan jeg aldrig være uden Sorg; jeg tror, at de gør mig snart galen, saa handle de med mig her«. Et Par Dage efter, Mortensdag, skriver hun: »Jeg længes mig ihjel, med mindre E. N. snart har Bud efter mig.«

Under disse Forhold havde Dronningen stor Trøst af Kurfyrstinde Elisabeth, Kong Christierns Søster. Denne ædle Kvinde elskede inderligt sin Broder og gjorde for ham, hvad hun kunde. Ogsaa hun havde begyndt at lytte til Røsten fra Wittenberg. Det gik ikke efter Elisabeths Ønske om at komme bort fra Berlin, hvorimod Kongen kom i Besøg der ved Nytaarstid 1524. Dette Besøg skete vel nærmest i Anledning af, at Joachims Datter, Prinsesse Anna, den 7. Januar 1524 holdt Bryllup med Hertug Albrecht af Mecklenburg. Det var denne Albrecht, som under Grevens Fejde optraadte med Krav paa Danmarks Trone. Saavel Brud som Brudgom omtales da som »gut martinisch.«<sup>1)</sup> Ogsaa Kurprinsen, den senere Joachim den Anden, var gunstig stemt for Evangeliet. Vi se altsaa, at der ved det brandenburgske Hof var en stærk Stemning for Reformationen. Og nu kom Kong Christiern til fra selve Vækkelsens Midtpunkt, »den hellige Stad Wittenberg«, som han kalder den i et af sine Breve. Han har sikkert under sin Nærværelse ikke undladt at gøre sin Hustru og sin Søster nærmere bekendte med, hvad der foregik i Wittenberg.

Kongen rejste bort igen; men Dronningen fik jævnlig Brev fra Wittenberg saavel fra ham som fra andre. Kongens Sekretær, den lærde Morsingbo Christiern Winter, sendte

---

<sup>1)</sup> J. Heidemann: Die Reformation in der Mark Brandenburg. Berlin 1889, S. 147.

hende de trykte Ark af den danske Bibelothersættelse, efterhaanden som de blev færdige. Han trøster Dronningen det bedste han kan. Saaledes skriver han den 20. Februar: »Dertil, naadigste Frue, beder jeg E. N. ydmygelig, at E. N. vil give sig inderlig ind til Gud, med en stærk og fast Tro, at han er den aleneste, som E. N. og vor naadigste Herre kan hjælpe og ingen anden,.... thi han raaber til alle (Matthæi udi det 11. Kapittel): I alle, som arbejde og ere bedrøvede, kommer til mig, jeg vil husvale eder. Disse Ord ere trøstelige, paa hvilke vi maa aldeles slaa vor Lid.« Han slutter Brevet med disse Ord om Bibelothersættelsen: »Kæreste, naadigste Frue! Den Prænter, som skal prænte vort nye Testamente, han er i Leipzig; straks han kommer hid, skal han prænte mer, saa vil jeg efterhaanden sende E. N. saa meget, som vi prænter, indtil de er ude; saa vil jeg lade binde E. N. en hel Bog og sende E. N. — Hermed Eders Naades Høj-mægtigheds Stand, Liv og Sjæl den alsommægtigste Gud befalendes« o. s. v.

Ogsaa andre Skrifter i reformatorisk Aand fik Elisabeth tilsendt. En forhenværende fransk Munk, Frans Lambert fra Avignon, der paa Grund af sin Tilslutning til Luther var flygtet fra sit Fædreland og nu opholdt sig i Sachsen, havde henvendt sig til Kong Christiern om Hjælp. Denne Mand sendte nu Dronningen nogle reformatoriske, opbyggelige Skrifter, som han havde oversat paa Fransk, der jo var Elisabeths Modermaal. Denne Frans Lambert spillede senere en stor Rolle i Hessens Reformationshistorie.

Endelig slog Befrielsens Time for den stakkels Dronning. I et Brev af 2. Marts opfordrer Kongen sin Hustru til at komme. Brevet slutter saaledes: »Men som I formane os, at vi skulle tage os vare, da haabes os visse-ligen, at vi har én, som tager os vare og ikke forlader os: Det er Kristus, hvilken vi befale Eders Stand, Liv og Sjæl til evig Tid.« Dronningen rejste straks og indtraf

efter en hurtig Rejse i Wittenberg, hvor hun en af de første Dage efter sin Ankomst tillige med Kongen hørte Luther prædike. Denne Prædiken blev holdt Tirsdag efter Lætare, nemlig d. 8. Marts, 1524 i Overværelse af Kongen, Dronningen og andre fyrstelige Personer. Luther prædikede over Teksten Joh. 6, 25 fl. om »den aandelige Mad, hvormed Sjælen næres.« Der findes en forkortet latinsk Gengivelse af denne Prædiken i den nyeste Udgave af Luthers Værker<sup>1)</sup>. Denne Opskrift giver dog kun et mat Billede af Luthers vældige Veltalenhed, hvorom der foreligger saa mange Vidnesbyrd. At Dronning Elisabeth ogsaa har talt med Luther, maa vel anses for sandsynligt, men der findes ingen Ytringer derom. Rimeligvis fra denne Tid skriver sig en Udtalelse af Luther: »Gud vil maaske have et sjældent Stykke Vildt, det vil sige en Konge og en Dronning, ind i Himlen, og det en Konge, om hvem man allermindst kunde have ventet det; saa vidunderlig er Gud til at skuffe Menneskers Tanker.«

Dronningens Ophold i Wittenberg blev dog ikke af lang Varighed. Efter Kongens Ønske rejste hun derfra til Nürnberg, hvor der i Januar 1524 var bleven aabnet en Rigsdag. Tysklands Rigsstænder havde nemlig ved det sidste Kejservalg tiltvunget sig en Slags Stænderforsamling, og nu samledes Stænderne for anden Gang i Nürnberg. Paa Kejser Karls Vegne mødte her en yngre Broder af Karl og Elisabeth, nemlig Ærkehertug Ferdinand; han havde faaet sin Opdragelse i Spanien, var strengt katolsk og rostes af Spanierne for sit spanske Sindelag. Kejser Karl og Regentinde Margrethe havde desuden sendt Statsmanden Hannart, der skulde tage sig af de danske Forhold. Han var uvillig stemt mod Kong Christiern og hadede ligesom Ferdinand Lutheranerne, hvem han i et af sine Breve omtaler som »den forbandede lutherske Sekt« (la mauldicte secte Lutheriane).

<sup>1)</sup> Luthers Werke. Kritische Gesamtausgabe Bd. XV. Weimar 1899. S. 466.

I Februar Maaned havde Kong Christiern selv begivet sig paa Vej ad Nürnberg til; men Ferdinand og Hannart fik Nys derom og fik forhindret hans Komme »med det gode« (de bonne sorte), som Hannart skriver. Saa opfordrede Kongen sin Hustru til at rejse derhen og hun paatog sig villig det ubehagelige Hverv. Ogsaa hende søgte Ferdinand at holde borte, men det lykkedes ikke. Dog fik han maaget det saa, at hendes Indtog i Nürnberg foregik ved Aftenstid »hjemmelig og i al Stilhed« (secrete-ment et sans bruyt). Elisabeth fik Ophold paa Slottet, hvor ogsaa Ferdinand og hans Hof boede. De to Søkende var saa godt som ukendte for hinanden og havde rimeligvis ikke set hinanden før nu.

Næste Dag fandt en højtidelig Modtagelse Sted paa Slottet. Ved denne Lejlighed stod Dronningen selv frem og skildrede sin ulykkelige Stilling paa en Maade, der frembragte det stærkeste Indtryk paa de tilstedeværende. Den kursachsiske Sendemand Wolf v. Wolfsthal skriver til Frederik den Vise, at der ved denne Lejlighed kun var faa Raadsherrer, »hvis Øjne ikke fyldtes med Taarer«, og han føjer til, at dette var for Dronningens Persons Skyld, hvorimod ingen havde noget tilovers for Kongen. »Hvis hun ikke var«, skriver han, »vilde ingen her sadle en Hest for den Sags Skyld.«

Nürnberg var dengang en af Tysklands Storstæder, en rig Handelsstad og Hjemsted for Kunst og Videnskab. Jeg minder om Kunstneren, Malmstøberen Peter Vischer, der 5 Aar tidligere havde fuldført sit Mindesmærke paa St. Sebaldus's Grav (St. Sebaldus var efter Sagnet en dansk Kongesøn); endvidere om Albrecht Dürer, Tysklands berømteste Maler paa den Tid. Her levede den humanistiske Patricier Willibald Pirkheimer og Mestersangeren Hans Sachs, der netop Aaret forud havde udsendt sit Digt »om den wittenbergske Nattergal, som man nu hører overalt«. Luthers Skrifter læstes af høje og lave i Nürnberg og de drøftedes i Hjemmene og paa offentlige Steder.

En Mængde Flyveskrifter udkom i disse Aar; Luther havde ogsaa i saa Henseende været Banebryderen som Skaberen af en ny, folkelig Litteratur. Overalt saas Luthers Billede og ved Siden deraf Karrikaturbilleder af Paven. For 3 Aar siden var den unge, lutherske Præst Andreas Osiander kommen til Byen, og han prædikede med stor Hensynsløshed mod det gamle Kirkevæsen. Selv Byens Raad og de katolske Provster støttede Røret, som endog trængte ind i Klostrene og bevirkede, at Munke og Nonner løb deres Vej. Det vældige Røre, som efterhaanden gennemtrængte hele det nürnbergske Samfund, kulminerede i den stille Uge 1524 og gav sig da Udslag ved, at 3—4000 Mennesker nød Nadveren »under begge Skikkelser«. Nadver paa denne Vis, med Brød og Vin, var i disse Aar det egentlige Bekendelsestegn for evangelisk-luthersk Sindelag. En Del fornemme Personer, deriblandt 30—40 af Ferdinands Hofstat, tog Del i denne Nadver.

Stærkt Indtryk paa Befolkningen gjorde det, da det rygtedes ud i Byen, at Dronning Elisabeth af Danmark, Kejserens Søster, havde nydt Nadveren paa evangelisk Vis. Skærtorsdag den 24. Marts havde hun kaldt Osiander op paa Slottet, skriftede for ham og modtog saa Nadveren af hans Haand. De Pavelige søgte at fremstille Rygtet som løs Snak. For at faa Klarhed i Sagen henvendte den kursachsiske Sendemand Phil. v. Feilitsch sig da til Osiander, og denne fortalte ham, at Dronningen havde skriftet for ham, og da han mærkede, at hun hjærteligt og kristeligt begærede Sakramentet, havde han givet hende det, saaledes som Kristus havde indsat det med Legemet og Blodet. Saadan lyder Feilitsch's Beretning til Kurfyrsten.

Ærkehertugens Forbitrelse kendte ingen Grænser. Efter hvad Feilitsch ligeledes fortæller, kom det til et skarpt Ordskifte mellem de to Søkende. Ferdinand sagde, at han vilde ønske, hun ikke var hans Søster. Dronningen svarede med at minde ham om deres fælles ulykkelige Moder, der nu sad som Fange i Spanien. Hun, Elisabeth,

vilde holde sig til Guds Ord og deri søge Gud uden at bryde sig om Menneskers Meninger. Vilde Ferdinand af den Grund fornægte hende som Søster, fik det være; hun befalede Gud sin Sag. — Til Kong Christiern skrev Dronningen (29. Marts): »Og har min Broder talt til mig om, at E. N. har været hos Luther, og sagde han mig, at han vilde give 100,000 Gylden, at E. N. havde det ikke gjort. Dog har jeg givet ham tilbørligt Svar derpaa, som jeg vil vel selv sige E. N., naar Gud vil, jeg kommer E. N. til Ords.«

Ogsaa Hannart var forbitret. Dronningen skriver om ham i samme Brev (29. Marts): »Men han er bleven saa græsselig vred paa mig, for jeg har haft den Prædiker af Byen. Og har Hannart sagt, at dersom han vidste, at jeg vilde holde paa hans (Præstens) Ord, da vilde han ikke handlet i vor Sag.« Hannart selv gav sit onde Lune Luft i sine Breve til Regentinde Margrethe. Han skriver saaledes om Dronningens Raadgivere: »Deres Planer og Meninger er af en saa besynderlig Beskaffenhed, at jeg ikke véd, hvad jeg skal mene derom«.

Ved dette Skridt havde Elisabeth brudt med Pavedømmet og aabenlyst stillet sig paa de Evangeliskes Side. Det var ikke sket i et Øjebliks Stemning, men overvejet og besluttet i Forvejen og efter Kongens Raad. Det var et dristigt Skridt, og endnu havde ingen tysk Fyrste eller nogen Fyrste overhovedet vovet at gøre noget saadant<sup>1)</sup>. Den landflygtige, danske Dronning er uden Tvivl den første fyrstelige Person, der klart og uforbeholdent har stillet sig paa Luthers Side. Politisk set var det højst uklogt, thi derved fik hun hele sin Slægt, især Kejser Karl, Ferdinand og Margrethe imod sig, og Udsigterne til Hjælp forværredes. Men denne Daarskab for Verden forringer ikke i kristne Menneskers Øjne Værdien af Dronning Elisabeths Handlemaade.

Endnu et Par Ord om Elisabeths Ophold i Nürnberg, der giver et lille Indblik i de daværende politiske Forhold.

---

<sup>1)</sup> Kurfyrst Frederik den Vise først faa Dage før sin Død den 5. Maj 1525, jfr. Th. Kolde, M. Luther II S. 188.

Der var i Nürnberg som i hele Sydtyskland en stærk social Spænding; thi jævnsides med Reformationen, omend ikke fremkaldt af den, gik et socialt Røre, der blandt Nürnbergs Indbyggere især ytrede sig i Uvilje over de Handelsprivilegier, som var i Hænderne paa de rige Pengemænd af Familien Fugger i Avgsburg. Kong Christiern havde paalagt sin Hustru at bede Ferdinand om et Laan paa 20,000 Gylden, men denne afslog hendes Bøn, med mindre hun kunde stille Pant, hvad hun ikke var i Stand til. Dette Afslag skyldtes efter Dronningens Mening Ferdinands Finansminister, den forhadte Grev Gabriel af Salamanca. Folket mente, at der bestod et Komplot til gensidig Støtte mellem Salamanca, Hannart og Jakob Fugger i Avgsburg, og Rygtet gik, at Salamanca og Hannart havde taget mod Bestikkelser af Fuggerne, for at disse uhindret kunde have Lov til at udnytte deres Privilegier. Ophidselsen blandt Smaaborgerne var uhyre stor, og man op slog Truselsskrifter snart mod en og snart mod en anden paa offentlige Bygninger. Paa Slotsmuren fandtes en Dag et Vers, som opfordrede Ferdinand til at fængsle Salamanca, hænge Jakob Fugger og bryde Storhansernes Magt, »thi saa blev Ferdinand mægtigere, end han er.« Selv Kejseren havde opfordret sin Broder til at afskedige Salamanca, da det ellers let kunde gaa ham selv, som det var gaaet Kong Christiern af Danmark.<sup>1)</sup>

Den 12. April forlod Dronningen Nürnberg uden at have opnaaet noget. Hun begav sig til Altenburg i Sachsen, hvor Kongen for Tiden opholdt sig; men hun forblev dog her kun en kort Tid; thi Kongen var nu saa fattig, at han ikke var i Stand til at bekoste hendes Ophold. Der var intet andet for end at rejse til Nederlandene, og Dron-

---

<sup>1)</sup> Hs. v. d. Planitz's Berichte aus dem Reichsregiment in Nürnberg 1521—23. Gesammelt v. Ernst Wülcker. Nebst ergänzenden Actenstücke bearbeitet von Hs. Virck. Leipzig 1899. S. 626. C. E. Förstemann: Neues Urkundenbuch zur Geschichte der evang. Kirchenreformation. Hamburg 1842.

ningen tiltraadte Rejsen med et tungt Hjerte. Hun ledsagedes af et ret anseeligt Følge, i hvilket bl. a. den danske evangeliske Præst Jens Mikkelsen Mønbo befandt sig. Kongen skrev til sin Hustru d. 8. Juni, da hun nylig havde tiltraadt Rejsen: »Og lader Hr. Jens altid sige Evangeliet for Eder«. Dagen efter skrev Elisabeth til Kongen fra en Landsby, Düben, i Sachsen: »Allerkæreste Herre! Véd jeg vel, at naar som jeg kommer hos min Faster, da skal hun tale til mig, for E. N. har været der i Wittenberg, og jeg desligeste, og spørge mig meget derom. Beder jeg, E. N. vil skrive mig til, hvad E. N. tykkes bedst, at jeg skal svare; vil jeg gerne rette mig derefter«. Kongen svarede næste Dag fra Wittenberg: »Sætter Eders Haab til Gud, han skal give Eder de bedste Raad.«

Efter forskellige Fortrædeligheder undervejs, som Kongens Kreditorer satte i Værk, kom Elisabeth og hendes Følge endelig i god Behold til sin Faster i Nederlandene. Modtagelsen var næppe synderlig god, men man véd kun lidt derom. Margrethes Fremfærd mod Lutheranerne var i Mellemtiden bleven haardere og haardere. Navnlig var Læsning i lutherske Skrifter strengt forbudt, og Overtrædere af dette Forbud kunde straffes med Tabet af  $\frac{1}{3}$  af deres Formue. Margrethe lod straks anstille Forhør over Elisabeths danske Ledsagere angaaende deres Forhold til Luther, men der er intet bekendt om Udfaldet. At heller ikke Dronningen slap fri for Bebrejdelser, fremgaar af et Brev fra hende til Kongen, som imidlertid ogsaa var kommen til Nederlandene (af 5. Sept.), hvori det hedder: »Allerkæreste Herre! Har min Faster talt ganske ilde til mig, og har hun talt meget om Luther, som jeg ydermere skal sige E. N.« o. s. v.

Kongeparret fik nu anvist Slottet i den lille By Lier i Brabant til Opholdssted, og her boede de omtrent hele Aaret 1525. Allerede inden de kom der, var Dronningens Helbred nedbrudt som Følge af de Sorger og Skuffelser, som de sidste Aar havde været saa rige paa. Det var

sandsynligvis en Brystsygdom, Dronningen led af. Den var bleven standset en kort Tid ved et Ophold ved Badene i Aachen; men henad Sommeren og Efteraaret 1525 tog Sygdommen igen til. Ikke desto mindre gjorde Kongen og Dronningen jævnlig Udflugter omkring i Landet. I December kørte de med 8 Vogne ad Gent til og de tog ind i det lille Lystslot Zwynaerde, som tilhørte Abbediet St. Peter i Gent. Her blev Dronningen saa syg, at hun maatte gaa til Sengs og hun rejste sig ikke mere fra sit Sygeleje. Kongen og Regentinden gjorde, hvad de kunde, for at redde hendes Liv, men forgæves. Hun døde 19. Januar 1526, endnu ikke 25 Aar gammel.

Om Dronningens Død foreligger der to Beretninger, en af Kongen selv i et Brev til Luther og en af den katolske Sognepræst ved Sognekirken i Zwynaerde, Thomas Blanckaert.

Kongens Beretning gaar ud paa følgende: Da Sygdommen tog til, hengav Dronningen sig med en fast Tro i Guds Vilje, tilgav alle Mennesker og bad om deres Tilgivelse. Regentinden sendte saa nogle Personer, som skulde overtale hende til at vende tilbage til »den papistiske Antikristendom«; men deres Overtalelser nyttede intet. Tilsidst bestrøg de hende med Olje; men inden dette skete, havde hun »med en fast Tro og et velbetænkt Sind modtaget det hellige, højærværdige Sakramente paa ret, kristelig Vis, og naar jeg eller en af vore Prædikanter formanede hende til det guddommelige Ord, lovede hun os altid at blive bestandig i en stærk Tro til Gud, hvorimod hun ikke vilde svare noget til de andres Overtro«. Da hun saa tilsidst mistede Mælet, holdt de op med deres Plagerier. — Kongen slutter saaledes: »Men vi er af det tillidsfulde, trøsterige Haab, at hun er den evige Saligheds Barn. Dertil hjælpe Gud os alle.«

Blanckaerts Beretning, der forefindes paa Hollandsk og paa Latin, og som blev affattet for at overrækkes Dronningens Slægtninge, søger at give det Udseende af, at

Elisabeth er død som god Katolik, og han afmaler med stor Vidtløftighed hver Omstændighed, der kan tyde i den Retning. Han fortæller, at der blev læst Messer i Sygeværelset, at hun besvarede Abbed Gerhards Spørgsmaal, om hun vilde leve og dø som en Datter af den hellige Kirke, med et lydeligt Ja, samt at hun modtog den sidste Olje. Alt dette er vistnok rigtigt. Som troende Kristen kunde hun vel svare Ja paa det Spørgsmaal, om hun vilde leve og dø i den hellige Kirke, saa meget mere som der endnu ikke paa dette Tidspunkt bestod to særskilte Kirkesamfund, et evangelisk og et katolsk, hvert med sine kirkelige Ordninger. Mange af dem, som delte Tro og Syn med Luther, føjede sig endnu efter de gamle Ordninger, undtagen med Hensyn til Nadveren. Det, hvorpaa alt kommer an ved det Spørgsmaal, om Elisabeth er død som evangelisk eller som katolsk Kristen, er om hun har nydt Nadveren paa evangelisk Vis eller efter romersk-katolsk Ritus. Og her siger Kong Christiern udtrykkelig, at hun nød Nadveren paa ret kristelig Vis. o: saavel Brødet som Vinen. Derimod er Blanckaert uklar i sin Beretning om dette afgørende Punkt og han gaar let hen over det. Efter al Sandsynlighed er da Nadveren bleven rakt Dronningen af den før omtalte dansk-lutherske Præst Jens Mikkelsen Mønbo, der ogsaa ifølge Blanckaerts Beretning var tilstede ved Dødslejet.

At Dronningen virkelig er bleven Evangeliet tro indtil Døden, stadfæstes ved, hvad Kongen og andre fortæller, at hun lige til det sidste gik i Forbøn hos Margrethe for dem, som var fængslede for Evangeliets Skyld. Kongen siger i den før omtalte Skrivelse til Luther, at hans Hustru først skriftlig og senere, da hendes Skrivelse forblev ubesvaret, ved en af Kongens Raader havde henvendt sig til Fru Margrethe i denne Anledning; men Margrethe havde givet en skarp Afvisning og opfordret til at afstaa fra disse Sager, hvis ikke, skulde »vi ikke være Kejserens Venner«. Her forekommer altsaa dette kendte Udtryk, der er bleven brugt

af Chr. Richardt som Overskrift over det bekendte smukke Digt om Dronning Elisabeth. — I et Brev, som Hans Mikkelsen skrev til en Ven i Tyskland 4 Dage før Dronningens Død, fortæller denne ogsaa om hendes Forbøn for Trosfæller.

Om den danske Dronnings Død skriver Luther kort Tid efter i et Brev til Teologen Agricola: »Den kongelige Kvinde, som i Sandhed var en Dronning, den danske Konges Hustru Elisabeth, er gaaet bort fra de levendes Land, hvad Kong Christiern selv har tilskrevet mig. Hun gik bort i en fast Tro efter at have modtaget Herrens Nadvere paa rette Maade efter Kristi Indstiftelse, og man kunde ikke overtale hende til at vende tilbage til Pavens Tro, skønt hun blev stærkt fristet af de mægtige.« Og noget senere skriver han: »En ægte Kongedatter var tilvisse det ædle Blod, Fru Elisabeth. Hun greb Evangeliet med stor Alvor og bekendte det frit, hvorfor hun ogsaa maatte dø i Elendighed. Thi vilde hun have fornægtet det, havde hun maaske mødt mere Hjælp og Bistand i Verden.«

Dronning Elisabeth blev begravet med stor Pomp efter katolsk Ritus i St. Peters Kirke i Gent, hvor Abbed Gerhard holdt en Sørgetale over hende. Paa Foranstaltning af Slægtningene blev der læst Sjælemesser for den afdøde i Flandern, Spanien, Tyskland og Ungarn. Ja endog i Danmark lod Kong Frederik den Første læse Messer for den bortgangne. Kong Christiern lod sætte et smukt Gravmæle over hendes Grav.

Seks Aar senere blev Liget af Prins Hans, Elisabeths Søn, der døde i Regensburg i Sommeren 1532, nedsat i Moderens Grav. I Tidens Løb har Graven været udsat for Overlast gentagne Gange. I det 16. Aarhundrede ødelagde Billedstormere dens Prydelser, og under Krigene i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede blev den opbrudt og plyndret af franske Soldater. Den katolske Sognepræst ved St. Peters Kirke, Malengie, lod derefter Graven rense og Benene lægge i en Kiste. I Aaret 1842 besøgte Dr.

Kalkar Kirken og fandt efter nogen Søgen Graven, der henlaa vanrøgtet og upaaagtet. Endelig blev i Aaret 1883 Graven aabnet og Dronning Elisabeths og Prins Hans's Ben overførte til Danmark og bisatte i St. Knuds Kirkes Krypt i Odense i samme Grav, hvori Kong Christiern hviler. Denne Overflytning skete, som det sikkert vil vær bekendt, paa Foranledning af daværende Etatsraad Tietgen.

Dronning Elisabeth fortjener, forekommer det mig, at mindes af os. Det danske Sprog blev hendes Sprog, og med en beundringsværdig Kærlighed, som forstod at tilgive og ofre alt, fulgte hun gennem en lang Række Ulykker den Konge, som er en af de ejendommeligste Skikkelser i Danmarks Kongerække. Men i Særdeleshed bør Dronning Elisabeth mindes af den danske Menighed, og da i første Række af dem iblandt os, som har Kærlighed til den Arv, vi har modtaget fra Reformationen.